

DASTARHAN DOKUMANIN AŞAMALARI VE DASTARHAN, DAsDAR VE CECİM ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR DENEME

STAGES OF DASTARHAN WEAVING AND A COMPARATIVE ESSAY ON DASTARHAN, DAsDAR AND CECİM

Aylin ERASLAN*

ÖZ: Dokumacılık, Orta Asya Türk Kültünde köklü bir gelenektir. Bu köklü geleneğin izleri bugün Türkiye'nin birçok bölgesinde görülmektedir. Bu çalışmada amacım 1982 yılında Afganistan'dan Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak gelen ve Antakya'nın Ovakent Mahallesi'nde yaşayan Özbek Türklerinde yer sofrası, hediyeleşmede, kutsal sayılan ekmeğin (nan) sarılmasında, ritüellerde vb. birçok alanda sıklıkla kullanılan *dastarhan* adı verilen dokumanın dokuma aşamalarını ve sosyo-kültürel yönünü anlamaya çalışmaktır. Diğer amacım ise Türk el dokuma sanatının bir örneği olan ve günümüze kadar değişmeden geldiğini düşündüğümüz dastarhanın, kayıt altına alınarak korunmasına katkı sağlamaktır. Buna ek olarak çalışmanın değerlendirme bölümünde, literatür taramasında göze çarpan dastarhan ile Anadolu'da dokunan dasdar ve cecimde kullanılan yer tezgâhları, araç ve gereçler, dokumaların desenleri ve renkleri vb. bazı benzerliklere dikkat çekerek alanın uzmanları tarafından incelenmesine katkı sunmak amaçlanmıştır. Eylül 2011 – Temmuz 2012 yılları arasında Antakya'nın Ovakent Mahallesi'nde yürütülen alan araştırmasında 2012 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Ovakent'in sokaklarında kurulan düzeneklerde iplerin dokumaya hazırlandığı dastarhan dokuma uygulaması dikkatimizi çekmiş ve bu dokuma türünün değişen yaşam koşulları nedeniyle kaybolmaya başladığı izlenimine varılmıştır. Bu nedenle toplam dört dastarhan dokuma uygulamasına katılarak gözlem yapılmış, 15 Özbek kadınla yapılan derinlemesine mülakat tekniği ile konuya ilişkin veriler toplanmıştır. Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde Afganistan'ın Türk bölgesinde yüzyıllardır homojen ve içe kapalı bir şekilde yaşayan Özbek Türklerinin uyguladıkları dastarhan dokuma pratiğini Türkiye'de de sürdürdükleri anlaşılmıştır. Buna ek olarak dokuma tekniği bakımından birçok aşamadan oluşan dastarhanın, Özbek kozmolojisinin önemli bir parçası olduğu, kadınların dünyasında, hediyeleşme, dini ritüeller vb. gündelik hayat pratiklerinde belirgin bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Antropoloji, Türk kültürü, Dastarhan, Dasdar, Cecim

ABSTRACT: Weaving is a long-established tradition in the Central Asian Turkish Cult. Traces of this deep-rooted tradition can be seen in many regions of Turkey today. In this study, my aim is to better understand the weaving stages and socio-cultural elements of dastarhan, which is frequently used in many areas such as the floor table, gift exchange, wrapping the bread (nan) considered sacred, rituals, etc. among Uzbek Turks who came to Turkey as settled immigrants from Afghanistan in 1982 and live in the Ovakent neighborhood of Antakya. My other aim is to

* Doç. Dr.-Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü/Hatay-hatayayel@gmail.com (Orcid: 0000-0002-3935-7010)

contribute to the preservation of the дастархан, which is an example of Turkish hand weaving art and which is thought to have survived unaltered to this day, by documenting it. Furthermore, the evaluation part of the study aims to contribute to the in-depth examination of the subject by experts by highlighting some similarities such as floor looms, tools and equipment, patterns and colors of weavings, etc. used in дастархан, dasdar and cecim woven in Anatolia. The practice of дастархан weaving, in which the threads were prepared in the devices set up on the streets of Ovakent in May and June 2012, attracted my attention during the field research conducted in the Ovakent neighborhood of Antakya between September 2011 and July 2012. According to our observations, it was determined that this type of weaving was on its started to disappear due to changing living conditions. For this reason, a total of four дастархан weaving practices were observed and data were collected through in-depth interviews with 15 Uzbek women. The general evaluation of the research findings indicates that the дастархан weaving practice, which has been practiced for centuries by Uzbek Turks who have lived in a closed and homogenous community in the Turkish region of Afghanistan, is still practiced using traditional methods also in Turkey. In addition, it has been understood that the дастархан, which consists of many stages in terms of weaving technique, is an important part of Uzbek cosmology and has a prominent place in women's world, daily life practices such as gift giving, religious rituals, etc.

Keywords: Social Anthropology, Turkish Culture, Dastarhan, Dasdar, Cecim

Giriş

Evrım sürecinde başparmağın kavrayışı, insan türünün alet yapıp kullanmasını ve böylelikle kendi kültürünü inşa etmesini sağlamıştır (Karakostis et al., 2021). İnsan, bilişsel gelişimiyle diğer hayvanlardan farklı olarak içinde yaşadığı çevrede erişebildiği malzemeleri, amacına yönelik aletlere dönüştürme kabiliyetine erişmiş ve böylelikle yaşamını daha da kolay hale getirmiştir (Akın, 2023: 73).¹ Söz konusu evrimsel gelişmeden buyana insan topluluklarının doğayla etkileşimleri sonucu çok sayıda maddi ve manevi kültürel öğe icat edilmiştir. Bu sayede insan, dünyanın her yerinde hayatta kalabilecek atılımlar gerçekleştirebilecek yetiye kavuşmuştur. Akıl ve onun ürünü olan kültür, insanın uyarlanma süreçlerinde kullandığı etkili bir araç olarak karşımıza çıkmıştır. Böylelikle insan üretimi olan her kültürel yapı, yeni kuşaklara bırakılmış miras niteliği taşımaktadır. Dokumacılık da bunlardan biridir.

Dokumacılık, insanlık tarihinin en eski faaliyetlerinden biridir. En erken dokumacılık örneklerinin koyunun ehlileştirildiği Orta Asya'da ortaya çıkmış olması ve göçlerle yayılmış olması muhtemeldir (Gönül, 1964:80; Çelik, 2014:14). Öte yandan keten ve pamuk Mısır'da, sazlıklar ise Mezopotamya'da dokumanın hammaddesi olarak kullanılmıştır. Dokumacılığın Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Babil ve Asur bölgelerinden yayıldığı düşünülmektedir. Çatalhöyük, Çayönü ve Yumuk Tepe'de ele

¹ Yapılan çalışmalar birçok türün alet kullandığını gösterse de taşı şekillendirerek amaca uygun form kazandıran insan türünün kültürü inşa ettiğini ortaya koymaktadır. Diğer bir anlatımla yapılan araştırmalar başparmağın kavrayışının insan türünün biyokültürel evriminde belirgin bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Akın, 2023: 36-44). Detaylı bilgi için ek kaynak olarak bk. (Kösem, 2005).

geçirilen arkeolojik buluntular, Anadolu'da da dokumacılığın binlerce yıl önceye dayandığını göstermektedir (Gönül, 1964: 80; Çelik, 2014: 10-14).

Dokumacılığın tarihi, yayılması, hammadde ve tezgâh kullanımına ilişkin literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur. Ancak dastarhanın dokuma sürecinin sosyokültürel yönleriyle bütüncül bir şekilde ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Literatüre bakıldığında dastarhan ile ilişkili çalışmaların, Özbek, Kırım, Kazak Türklerinin vb. yemek kültürünü anlatan çalışmalarla sınırlı olduğu ve dastarhana kısaca değinildiği görülmüştür. *Dasdar* dokumaya ilişkin ilk bilgiler ise Deniz Bekir'in "Karadeniz Bölgesinde İlginç Bir Dokuma Dasdar" (1982) konulu çalışmasında yer almaktadır (Öztürk 2022:150). H. Melek Hidayetoğlu da "Konya Yöresi Düz Dokuma Yaygılar (Kilim, Cicim, Zilli, Sumak)" (2007) konulu doktora tezinde, Konya yöresinde dokunan kilim, cicim, zili, sumak teknikli yaygıları yerinde incelemiştir. Hidayetoğlu'nun "Konya'nın Küçükmuhsine Köyü Cicim Teknikli Örtüleri" (2022) çalışması ise Konya Küçükmuhsine Köyüne özgü cicim teknikli yük örtülerini incelenmiş, yörede yapılan alan araştırmalarında tespit edilen örnekler üzerinden cicim dokumalarının malzeme, teknik, renk, tür, desen ve kompozisyon özelliklerini değerlendirmiştir.

Bu çalışmanın önemi, Hatay'ın Ovakent Mahallesine yerleşen Özbeklerin *dastarhan* dokuma uygulamalarına ilişkin alan araştırmasına dayalı detaylı verileri içeren ilk çalışma olmasıdır. Çalışmada dokumanın aşamalarının etnografik fotoğraflarla aktarılmasının yanı sıra Özbek kadınların gündelik hayat pratiklerini dastarhan üzerinden nasıl inşa ettiklerinin de üzerinde de durulmuştur. Çalışmada odaklanılan diğer bir konu ise günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş dastarhan dokumasına ilişkin bilgi ve birikimin kuşaklar arası aktarıcılarıyla beraber bütüncül bir yaklaşımla anlamaya çalışmak ve kayıt altına almaktır. Bu sayede yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktarılan ve Türk kültür mirasının önemli bir parçasını oluşturan dokumacılığa ilişkin bilgi ve birikimin korunmasına katkı sağlanması umulmaktadır.

Bu çalışmada önce dastarhan dokumanın aşamaları aktarılmaya çalışılacaktır. Ardından bu dokumanın toplumsal anlamı üzerinde kısaca durulacaktır. Son olarak da değerlendirme bölümünde dastarhanın Anadolu'da dokunan dasdar ve cecim dokumalarıyla göze çarpan bazı benzerliklerine kısaca değinilecektir.

Yöntem

Bu çalışmada elde edilen veriler nitel araştırma yöntemi ve bu yöntemi destekleyen katılımcı gözlem ve derinlemesine mülakat tekniklerine dayanmaktadır. Görüşmecilere yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. 2011-2012 yılları arasında Antakya'nın Ovakent Mahallesi'nde yürütülen alan araştırması sırasında Özbeklerin dastarhan dokuma uygulaması dikkatimizi çekmiş ve bu dokumanın değişen yaşam koşulları nedeniyle kaybolmakta olduğu izlenimine varılmıştır. Bu nedenle alanda görüşmeciler

tarafından önceden haber verilen iki, tesadüfi olarak iki, toplam dört dastarhan dokuma uygulamasına katılım sağlanmıştır. Konuya ilişkin veriler ileriki bir tarihte çalışılmak üzere derlenmiştir. Dastarhan dokuma sürecine katılan çok sayıda kadınla görüşülmüş ancak dokumaya ilişkin detaylı bilgiler 15 Özbek kadınla gerçekleştirilen derinlemesine mülakat tekniğinden elde edilmiştir. Sabahın erken saatlerinde başlayan ve öğleden sonraya kadar devam eden dastarhan dokuma işleminin her aşamasına katılım sağlanmış ve iplerin kazıkların etrafında sarılması işlemi deneyimlenmiş, kadınların arasındaki işbirliği, dayanışma ve güçlüklerle başa çıkma stratejilerini gözlemlene olanağı bulunmuştur.

Hatay'ın merkez ilçesi Antakya'ya bağlı Ovakent'te gerçekleştirilen alan araştırmasında dastarhan dokuma öncesindeki hazırlıklar, dokuma sırasında yapılan işlemler ve dokuma sonrası dastarhanın kullanım alanları tüm aşamalarıyla tarafımdan detaylı olarak gerek etnografik fotoğraflar gerekse video çekilerek kayıt altına alınmıştır. Buna ek olarak dastarhan dokuma uygulamasıyla, dastarhanın Özbek kozmolojisindeki yeri, arkasında yatan anlamı, Özbek kadınlarının dünyayı anlamlandırma biçimleri ve birbirleriyle olan ilişkilerini nasıl kurguladıkları, kadınlar arasındaki statü ve hiyerarşik ilişkileri anlama olanağı bulunmuştur.

Araştırma Grubu

Afganistan'da yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle 1982 yılında Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak kabul edilen Türkmen, Kırgız, Kazak ve Özbek göçmenler, Sivas, Malatya, Kayseri, Kırşehir, Diyarbakır, Tokat, Gaziantep, Hatay, Şanlı Urfa, Van illerine geçici iskân yerlerine yerleştirilmişlerdir (Öztürk, 2014: 93). Bu çalışmanın araştırma grubu, 1982 göçünde Hatay'ın Antakya ilçesinin Ovakent Mahallesi'nde iskân eden Özbeklerdir. Antakya'da yaşayan Özbeklerin de Güney Türkistan bölgesinden geldikleri, tarım, ticaret ve hayvancılıkla geçimlerini sağladıkları görülmüştür (Eraslan 2015:11).

Dastarhan Örmek/Kılmak ya da Şal Örmek

Dastarhan dokuma işlemine Özbek kadınlar *örmek/ dastarhan örmek/dastarhan kılmak/şal örmek* derler ve *dastarkhân* şeklinde telaffuz ederler. Ancak alanda kelimenin ne anlama geldiğine dair sınırlı bilgiye ulaşılmıştır. Görüşmecilerin neredeyse tamamı dastarhanın *üzerinde yemek yemenin sevap sayıldığı atalardan kalma sofrta örtüsü* olduğunu ifade etmişlerdir.

Literatüre bakıldığında dastarhanın *örtü, sofrta örtüsü, sofrta bezi, üzerine yemek konan kumaş, yaşlı kadınların başlarını bağlamak için kullandıkları tülbent, kurulmuş sofrta, sofrta; Özbek sofrası, Kırgız sofrası* vb. anlamlarda kullanıldığı görülmüştür (Kurtbilal, 2019:210-211; Kınacı, 2017:115; Bayır, 2019: 37; Yergaliyeva, 2011:66; Demirci 2019:828; Batu 2016:8; Kınacı ve Balcı, 2020:125). Dastarhan kelimesinin anlamını araştıran Kurtbilal (2019:210-211), benzer şekilde Özbek ve Kırım Türkçesinde, Uygurlarda, Kırgızlarda, Kumanlarda, Dobruca Kırım Tatar

Ağızlarında, Azerbaycan Türkçesinde dastarhan kelimesinin bulunduğunu, Farsça bir kelime olduğunu ve genellikle yere serilen özel bir sofraya örtüsü anlamında kullanıldığını belirtmiştir². Seyyah Vámbéry ise Türkmenlerin “desturkhan” dedikleri bu örtüyü, *çeşitli renklerden oluşan kalın keten bir bez* diye tanımlamıştır (Vámbéry, 1865’ den akt. Memiş 2023: 78).

Dastarhan, dış mekânda kolaylıkla kurulabilen tezgâhlarda dokunan, önceleri yün günümüzde ise pamuk iplikle havsız düz dokunan, renkli ipliklerle uzun ve ensiz şeritler şeklinde yan yana sıralanmış aralarında kontür oluşturulmuş, göçebe Türklerin mutfak ve sofraya kültürünü yansıtan, bireylerin etrafında statülerine göre oturdukları, üzerinde yemek yenen, kutsal kabul edilen ekmeğin (nan) sarıldığı, hediyeleşmede hediyelerin içerisine koyulduğu, dini ritüellerde, toylarda, çeyizde vb. gündelik hayatın içerisinde sıklıkla kullanılan, Özbek kozmolojisinde belirgin bir yeri olan, bir araya gelen kadınların elbirliğiyle dokuduğu, kuşaklar arası aktarılan yüzlerce yıllık bilginin bir yansıması olan, maddi ve manevi bir kültür ögesidir.

Alanda katıldığımız dastarhan dokuma uygulamaları incelendiğinde genel olarak dokumanın, dört aşamadan oluştuğu söylenebilir. Birinci aşama, dokuma öncesi hazırlıklar, ikinci aşama, ipliklerin dokumaya hazırlanması ve tezgâha yerleştirilmesi, üçüncü aşama dokuma işlemi ve dördüncü aşama ise dokumanın kesilerek birbirlerine dikilmesiyle yer sofrasına dönüştürülmesidir.

1. Aşama: Dastarhan Dokuma Kararı ve Ön Hazırlıklar

Kızı nişanlanan kadınların ilk işi, kız tarafının çeyizde bulundurması gereken iki dastarhanın dokunmasına başlamaktır. Dokuma yapma kararı alan kadın, bu süreçte kendisine yardım edecek kişilere ulaşmak amacıyla niyetini ailesine, akrabalarına ve komşularına duyurur. Dokuma işinin inceliklerini bilen ve çevrede *usta* olarak tanınan akraba mamalardan yardım ister. Dokuma iplerinin tezgâha yerleştirilmeden önce renkli şeritler haline getirilmesi işleminin sokakta gerçekleştirilmesi nedeniyle, dokuma havanın yağışlı olmadığı aylarda yapılır. Dokuma günü ev sahibi sabahdan hazırlıklara başlar. Kazıklar, renkli ipler, tezgâh araç ve gereçler toparlanır, eksik olanlar ödünç alınır. Dokuma işlemi tüm gün devam eder. Ev sahibinin dokuma günü ilk işi misafir ağırlanan odada yere dastarhan örtüsü üzerinde kahvaltı sofrası hazırlamaktır. Yardıma gelen herkes sofraya buyur edilir. *Mama* ve yardımcılarının gelmesiyle sokağa çıkılır ve dokuma iplerinin kazıkların etrafında gerilmesi aşaması başlar.

2. Aşama: Dokuma İplerinin Hazırlanması ve Tezgâhın Kurulması

Bu aşama sokakta gerçekleşir. Dokuma yapılacağı gün sokağı kadınlar kullanır. Erkekler dokuma yapılan sokaktan geçmemeye özen gösterirler. Misafirlerin dinlenmesi amacıyla gölge bir alana serilen halı, genellikle

² Dastarhanın etimolojik anlamı için bk. (Kurtbilal, 2019).

kadınların sohbet etme, hal hatır sorma, diğer bir anlatımla sosyalleşme mekânıdır.

İplikleri iki kat hazırlamak maksadıyla birbirine paralel iki kazık göz kararıyla yere çakılır. Bu iki kazığın birbiriyle olan mesafesinin belirlenmesi, ipin kazığa düğümlemesi mama tarafından yapılır. Mamadan, kazıkların etrafında gerilen iplerin ilk düğümünü atması istenir ve böylelikle *elinin bereketinin sofrâ örtüsüne bulaşması temenni* edilir. Nişanlanan kızın çeyizi için yapılan dastarhan örtüsüyle gelin gideceği eve *bereketini* götürmesinde bir bakıma aracılık etmiş olduğu düşünülür (Bk. Fotoğraf 1 ve 2).

Fotoğraf 1³: Dastarhan dokuyan mama **Fotoğraf 2:** Mama ile dokuma ustası kadının fikir alışverişi

Birbirine paralel yaklaşık 30 ya da 40 m uzakta iki kazık çakılır. İki demir kazık arası ne kadar açılırsa dokumadan o kadar çok dastarhan elde edilir (Bkz. Fotoğraf 3 ve 4). Dokumanın kaç metre olacağı kulaç ölçümüyle belirlenir. Genellikle 30 m olan dokumadan en az 4 ya da 5 adet dastarhan elde edildiği belirtilmiştir.

³ Bu çalışmada 1 ile 36 arasında yer alan fotoğraflar 2011-2012 yılları arasında tarafımdan çekilmiştir. 37. ve 38. fotoğraflar, Tarım TV, “Unutulmaya Yüz Tutmuş Zanaat: Cecim Dokuma” adlı videodan alınmıştır (URL-2), 39 ve 41’e kadar olan fotoğraflar ise Ayşe Sencar’ın makalede kullanmama müsaade ettikleri kendi arşivlerindedir.

Fotoğraf 3: İplerin gerildiği düzenek (dar alan) ön kısım (geniş alan)

Fotoğraf 4: İplerin gerildiği düzenek

Yaklaşık 10-15 kadın, dönüşümlü olarak belirli sayıda renkli ipleri kazıkların etrafında dolaştırır (Bk. Fotoğraf 5-6).

Fotoğraf 5: İp dolaştırma

Fotoğraf 6: İp dolaştırma

Bu uygulamada ipi kazıkların etrafında gerekerek dolandırmak gerekmektedir. Genç kadınlar dolama işlemini yaparken yardıma gelen yaş almış kadınların *uğurcuk* adı verilen ip eğirme işlerini yaptıkları görülmektedir. Eskiden yün ipliklerle yapılan dastarhanlar günümüzde Afganistan'dan getirilen renkli pamuk ipliklerle yapılmaktadır (Bk. Fotoğraf 7-8-9).

Fotoğraf 7: Dastarhan dokuma ve yardıma gelen kadınlar

Fotoğraf 8-9: Uğurcuk ip eğirme

Dokumada yer alacak renkli ipliklerden oluşan her şerit için kazıklar etrafında 12 tur dönülür. Genellikle bir dastarhan 12 göz alıcı renkte ipliklerden oluşur. Dokumalarda genellikle kırmızı, mor, mavi, siyah, yeşil, kahverengi, sarı vb. renkteki iplerin kullanıldığı görülmüştür (Bk. Fotoğraf 10). Bu renklerin aralarına beyaz renkte ip kullanılmaktadır. Her rengin arasında geçişi sağlamak amacıyla koyu ipliklerle kontür yapılmaktadır (Bk. Fotoğraf 11-12).

Fotoğraf 10:Dokumada kullanılan renkli ipler **Fotoğraf 11-12:** Dokumada ölçü alınan dastarhan

İpler örnek dastarhandaki renk sırasına ve sayısına göre kazıklar etrafında döndürülürken gerektiğinde iplere ekleme yapılır. Bu işi genellikle dokumacıliktan anlayan tecrübeli kadınlar yapar. Dokuma öncesi tezgâha iplerin yerleştirilmesi işleminin sorunsuz geçmesini sağlamak amacıyla kadınlar önemli noktalarda oturur ve süreci yakından takip ederler (Bk. Fotoğraf 13-14).

Fotoğraf 13-14: Tecrübeli kadınlar dokuma iplerini takip ediyor

Dokumada tecrübeli olan kadınlar, ipleri demir kazıklara dolamak için dönen kadınların getirdikleri her ipi demir çubuğa düğüm atarak sabitlerler.

Bu daha sonra tezgâhta dokunacak olan iplerin *kizuv* denilen bölümünü oluşturacaktır. Bu nedenle iplerin demir kazıklar etrafında dolanması işleminin her aşaması mama ve tecrübeli kadınların takip ettiği, bir arada kararlar aldığı, gözlem yaptıkları önemli bir aşamadır (Bk. Fotoğraf 15-16). Bu süreçte gözden kaçan bir hatanın tezgâh üzerinde düzeltilmesi oldukça güçtür.

Fotoğraf 15-16: Mama ve tecrübeli kadınlar dokuma iplerinin renk ve sayısını takip ediyor

Dastarhan iki kat ipliklerin dokunmasıyla oluşur. Bu nedenle iplikler demir kazıkların etrafından tezgâha yerleştirilmesi amacıyla iki kat üst üste gelecek şekilde hazırlanır ve bir kadın iplerin doğru sırada ve sayıda olup olmadığını kontrol eder (Bk. Fotoğraf 17-18)

Fotoğraf 17-18: İplerin renk ve sayısının kontrolü

Sabahın erken saatlerinde başlayarak öğle vaktine kadar devam eden ip dolama sürecinin ardından ev sahibi yardıma gelenlere öğle yemeği verir. Topluca yenen yemeğin ardından dokuma işlemine devam edilir. İplerin demir kazıklar etrafında sarılması işlemi tamamlandıktan sonra, son kontroller yapılır. Kazıklar yerinden sökülür, yaklaşık 30 ile 40 m uzunluğunda, iki kat hazırlanan ipliklerin birbirlerine karışmasını önlemek

amacıyla ipler bağlanır. Ardından ipler renklerine göre birbirinden ayrılarak dokumaya hazır hale getirilir (Bk. Fotoğraf 19-20-21).

Fotoğraf 19-20-21: İp dolama işleminden sonra belirli sayıdaki ipler dokumak amacıyla gruplandırılarak bağlanır

İplerin sayıya göre ayrılması, dokuma sırasında gerekli araç-gereçlerin ve ek iplerden elde edilen işlevsel unsurların dokuma tezgâhında yerine yerleştirilmesi işlemleri el birliğiyle yapılır. Bazı dokuma araç-gereçleri bulunmadığında bunların yerine su borusu, ağaç dalları vb. malzemelerin kullanıldığı görülür (Bk. Fotoğraf 22). Dokuma sırasında iplerin sarılı olduğu ahşap çubuktan kaymalarını önlemek amacıyla çubuğun ucuna un ve su karışımından elde edilmiş bulamaç ile bir parça kumaş yapıştırılır (Bk. Fotoğraf 23).

Fotoğraf 22: Dokumada su borusu kullanımı **Fotoğraf 23:** Ahşap çubuğun ucunun kumaşla kapatılması

İplerin tezgâha yerleştirilmesi oldukça dikkat edilmesi gereken bir aşamadır. Bu aşamada özellikle tecrübeli kadınların yardımlarına ihtiyaç duyulur. Sokakta deneme amacıyla *sipaya* denilen üç ağaç dalının tepeden

kenetlendiği *uçayağa* sabitlenen tezgâha dokuma yapmak amacıyla hazırlanmış ipler yerleştirilir. Burada amaç, dokuma sırasında olası çıkabilecek sorunların önüne geçmektir. İplerin sırası, gerginliği, bağlı oldukları yerler tecrübeli kadınların müzakereleriyle karara bağlanır (Bkz. Fotoğraf 24). Ön dokuma işlemi tüm kadınların incelemelerinden geçtikten sonra toplanır ve evin avlusuna ya da bahçesine kurulan yer tezgâhına dokuma bitene kadar kaldırılmamak üzere yerleştirilir (Bk. Fotoğraf 25-26).

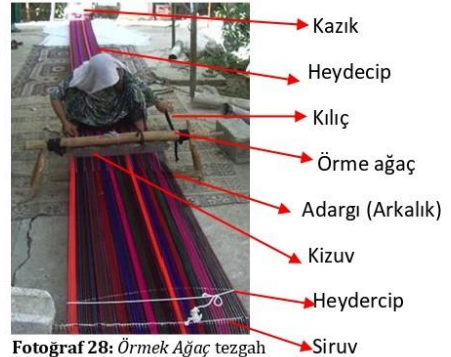

Fotoğraf 24: İpliklerin deneme amacıyla tezgaha yerleştirilmesi **Fotoğraf 25-26:** Tezgah ve iplerin evin avlusuna taşınması

Alanda iki tip dastarhan dokuma tezgâhının kullanıldığı görülmüştür. Bunlardan biri Farsça *uçayak* anlamına gelen ve üç ağaç dalının tepede birbirlerine bağlanarak oluşturulan *Sipaya tezgâh* (Bkz. Fotoğraf 27), diğeri ise *Örme ağaç tezgâhtır* (Bk. Fotoğraf 28). Görüşmeciler *sipaya* kelimesinin Farsçada *uçayak* anlamına geldiğini söylemişlerdir. Farsça *se*, 3 anlamına gelir ve *si* olarak okunmaktadır. *Sipaya* ise Farsça *sihpây uçayak* sözcüğünden türetilmiştir (URL-1).

Fotoğraf 27: *Sipaya* tezgâh

Fotoğraf 28: *Örme Ağaç* tezgâh

3. Aşama: Dokuma işleminin Bitmesi

Yaklaşık 30 ile 40 m uzunluğunda bir dastarhanın bir ayda tamamlandığı söylenmektedir (Bk. Fotoğraf 29-30). Bu bir aylık süreç bilgi birikiminin genç kuşağa aktarılmasında önemli fırsatlar sunar. Genellikle evlerin avlusuna kurulan dokuma tezgâhları evdeki genç kızların dokuma işlerini annelerinden uygulamalı olarak öğrenmelerini sağlar. Alan çalışması sırasında evin genç kızlarının anneleriyle beraber dastarhan dokudukları çok sayıda örnekle karşılaşmıştır.

Fotoğraf 29-30: Yaklaşık 30-40 m dastarhan dokuma ve örnek ağaç tezgâh

4. Aşama: Dokumanın Dastarhan Sofra Örtüsüne Dönüştürülmesi

Dokuma işleminin tamamlanmasıyla elde edilen dokuma, her biri bir dastarhan olacak şekilde parçalara ayrılır. Bu parçalar birbirlerine el dikişleriyle birleştirilir. Genellikle yan yana üç parçanın dikilmesiyle bir dastarhan elde edilmektedir (Bk. Fotoğraf 31). Bazı dastarhanların bitim yerleri düz, bazıları ise saçaklıdır (Bk. Fotoğraf 32-33).

Fotoğraf 31: Birleştirilmiş dastarhan parçaları **Fotoğraf 32:** Düz dastarhan **Fotoğraf 33:** saçaklı dastarhan

Eni yaklaşık 30 cm olan üç parça dokumanın el dikişleriyle birleştirilmesinden elde edilen dastarhan sofranın üst ve alt uç kısımlarının kumaşla çerçevesiyle örnekler *atalardan kalma* denilen eski örneklerdendir (Bkz. Fotoğraf 34). Dastarhan, gündelik hayatta, bayram ve kutlamalarda yer sofrası olarak kullanıldığı görülür (Bk. Fotoğraf 35-36).

Fotoğraf 34: Eski dastarhan dokuma örneği **Fotoğraf 35:** Dastarhan sofrası **Fotoğraf 36:** Dastarhan ve nan (ekmek)

Dastarhanın Özbek Kültüründeki Yeri ve Önemi

Bu başlık altında dastarhanın Özbek kozmolojisinde ve kadınların gündelik hayat pratiklerinde nasıl bir yer teşkil ettiği ve ne anlama geldiği üzerinde durulacaktır.

Bir Kadın Hanlığı Olarak “Dastarhan”

Özbek kadınların dokudukları dastarhan, sadece bir sofa örtüsü değildir. Her aşamasında kadının dünyasına dair derin anlamlar ve bilgiler barındırır. Bu dokuma zekânın ve teknolojik bir buluşun yansıması, kadınlar arası dayanışma, yardımlaşma, karşılıklılık ilkesine bağlı değerler dengesidir, dertlerin, tasaların, hastalıkların, sevinçlerin, gurbetin konuşulduğu, dedikoduların yapıldığı sosyalleşme mekânlarıdır. Kuşaklar arası bilginin aktarıldığı eğitim ve öğretim alanlarıdır. Diğer bir anlatımla dastarhan dokuma, kadının dünyasına aralanan bir kapıdır. Bu nedenle bu dokumanın ve ilişkili olduğu kültürel örüntülerin daha iyi anlaşılması amacıyla Ovakent’te yaşayan Özbek kadınların gündelik hayatına ve dünyayı anlamlandırma biçimlerine kısaca değinmek gerekmektedir.

Dastarhan dokuma, kadın dayanışması içerisinde gerçekleşir. Kızını nişanlandıran kadın, toplum içinde saygın bir yeri olan mamanın yanına gider. Mamanın, dastarhan için kazıkların etrafında gerilen iplerin ilk düğümünü atması istenir ve böylelikle *elinin bereketinin sofa örtüsüne bulaşması* temenni edilir. Dastarhanın, gelin kızın gideceği eve bereketini götürmesi için bir bakıma aracılık etmiş olduğu düşünülür. Farsça’da *dast*’ın el anlamına gelmesi, bu düşünceyi doğrular niteliktedir. *Dasdar kelimesinin* Farsça’daki *dast, el* kelimesinden türemiştir. *Dast-dar ise ellik anlamındadır* (Deniz, 2009: 26). Dastarhan kelimesinin, *dast-ar-han, dast* kelimesi Farsça el anlamına geldiğinden *hanın eli* olarak yorumlanabilir. Özbek kültüründe kişiye verilen *değeri, kıymeti, saygıyı ve yüceliği* göstermek amacıyla isimlerin sonuna sıklıkla *han* eklendiği görülür. *Dastar-han* kelimesindeki *han* ifadesi de el ile dokunan sofa örtüsünün *han* ya da *sultan* kadar *ulu, yüce ve bereketli* olduğunu göstermek amacıyla da kullanılmış olması olasılıklar arasındadır. Dastarhanı dokuyanların kadınlar olduğu göz önünde bulundurulduğunda ve “han” kavramının aynı zamanda tanrısal anlamda da kullanılması, ‘çocukların koruyucusu, kadınların yoldaşı ve yardımcısı, bereketin sembolü olan *Umay Ananın eli* ile de ilişkili olduğu düşünülebilir

(Eraslan, 2018: 134). Bu noktada el ile dokunan bu dokumanın, kadının emeğinin kutsallığını, gücünü ve bereketini temsil etmesi anlamını da taşıyor olabilir. El emeği ile dokunan дастархан sofrası örtüsünün üzerinde yemek yemenin *sevabı* arttıracacağı, *bolluk ve bereket* getireceği düşünülür. Bu inanışın temellerinin *Umay Ana kültü*yle ilişkili olduğu söylenebilir. Çünkü *Umay Ana* aynı zamanda bereket ve bolluğun da temsilcisidir.

Aşağıda yer alan iki anlatı geleneksel дастархан sofrası örtüsünün arkasında yatan anlamları ve Özbek kültüründeki yerini anlamamızı sağlaması bakımından dikkat çekicidir:

Bir gün bir han, birine hanlarımız içerisinde en büyüğü hangisidir, diye sormuş. Adam başbakan diye cevap vermiş. Ama han, hayır demiş. Önce Allah sonra дастархан, demiş (Ş.G., Özbek, kadın, 55, ev hanımı, 07.04.2012). (Eraslan, 2015:123).

Bir zamanlar refahı ve otoritesi yüksek olan bir Han yaşamış. Bir gün Han mahiyetiyle birlikte ava çıkmış. Bir dağın sırtını geçtikten sonra vardığı yerde güzel ve korkmuş bir saigak (antilop) aniden Han'ın önüne atlamış ve sonra koşarak uzaklaşmış. Han, bir ok atarak hayvanı arka ayaklarının birinden yaralamış. Han'ın çevresinde çığlık atan ve bağırarak göstericiler saigakı uçurumla kaya arasında bir çıkma sokmuş. Yaralı olduğu için topal kalan çaresiz hayvan koşarak açık bulduğu bir evin kapısından içeri girmiş. O sırada ev sahipleri дастарханда akşam yemeği yiyorlarmış. Saigak дастарханın üzerinden atayarak şeref yeri olan (tor) da yorgun düşmüş. Han, "Saigak'ı kovun!" diye bağırarak ev sahibine. "Onun peşindeyim öğleden beri ve bu benim avım!" demiş. Evet, haklısın Han, demiş ev sahibi. Bu saigak senin avın, ama o benim evimde ve benim şeref yerimde oturuyor. Дастарханı görmüyor musun? Kimse geleneğimizi bozamaz. Hatta дастархан geleneği en azılı düşmanları bile kutsal bir şekilde uzlaştırır. Bir Han da olsun atalarımızın geleneklerini bozmaya cesaret edemezsin. Buna karşı ne diyeceğini bilemeyen Han, geri dönmüş ve gitmiş (Rustemova, 2018:86).

Her iki anlatı дастарханın Özbek kültüründe belirgin bir öneme sahip olduğu, дастархан geleneklerine, devleti yönetenlerin dahi karşı gelebileceği yönünde güçlü bir inanışın olduğunu göstermektedir. Ayrıca дастарханın, Türkmenlerde *desturkhan* (Vámbéry, 1865'ten akt. Memiş 2023:78) ve Fergana bölgesinde yaşayan Özbeklerde ise *desturhan* (Sarıcı, 2022:1866) olarak ifade edilmesi yukarıda yer alan anlatılarla örtüşüyor gibidir. *Destur-khan* ya da *destur-han*, *destur*, *khan* /han kelimelerinden oluşmaktadır. Destur, TDK sözlüğünde *izin, müsaade*, han ise *hükümdar*

anlamındadır (TDK, 2021:233). Bu durum дастарhanın, önünde saygıyla oturlan içinde manevi güç barındıran bir özellik taşıdığını, 'hükümdarların üstünde' bir konumu olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Dastarhan öte yandan kadının 'yuvasını, rızkını' da temsil etmektedir. Geleneklere göre çeyizde yer alması gereken iki дастарhan, gelinin erkeğin evine *bereketiyle gitmesini* sembolize eder. Bu durum kadının 'bereketle' ilişkilendirildiği düşün biçimini anımsatır. Bu nedenle 'sofra kurmanın', 'ev kurmakla' özdeşleştirildiği söylenebilir. Dastarhanın gündelik hayatın birçok alanında karşımıza çıkması ve *değer yüklü* olması bu düşüncemizi doğrular niteliktedir. Dastarhan nerdeyse tüm dini ritüellerde ve bayramlarda yer sofrası ve içerisine iki ekmeğe (nan) ek olarak, *peter* (şekerli ekme), şekerlemeler vb. birçok hediye gıdaların berber sarılarak kullanıldığı görülmüştür. Dastarhana sarılarak verilen hediye yine дастарhana sarılarak geri iade edilir. Diğer bir anlatımla дастарhanın boş iade edilmesi hoş karşılanmaz (Eraslan 2015: 123-136). Dastarhan düğünlerde, beşik toylarında, dini ritüellerde de kullanılmaktadır. Örneğin dini bir ritüelde дастарhan içerisine sarılmış iki ekmeğin hamile kadının başının üzerinde koyularak sokakta gezdirmesi pratiği de kötü ruhları ya da nazarı def etmek için uygulanan dini bir ritüelin önemli bir parçasıdır (Eraslan, 2018: 134). Öte yandan beşik, peygamber toylarında, düğünlerde de gerek yer sofrası gerekse kadınlar arasında karşılıklılık ilkesine bağlı olarak şekillenen dayanışmanın bir yansıması olarak hediyeleşme amacıyla da kullanıldığı görülmüştür. Kandiyotti (1998:574), de Özbekler'de дастарhanın akraba kadınlar arasında hediyeleşme amacıyla kullanıldığını, üstü örtük olarak mübadele ve karşılıklı yükümlülüklerin olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Uzakova ile Abdullayeva da (2023:209), yeni evlenen çiftlerin *fatiha* toyundan sonra erkek tarafına дастарhan içerisine sarılı hediyelerin gördürüldüğünü aktarmıştır. Çetin'de (2022:1092) konar-göçer toplum olan Kazakların benzer şekilde toylarda дастарhan serili sofralarda yemek yediğinden bahsetmiştir. Buna ek olarak seyyah Vámbéry, de Hive Hanını ziyaret ettiğinde дастарhan sofrası örtüsünü misafirlerin önüne seren ve sofrası düzeniyle ilgilenen *destarhançı* adlı bir görevli olduğundan söz ettiğini belirtmiştir (Vámbéry'den 1985'ten akt. Memiş 2023: 78). Alan verileri de дастарhanın Özbeklerin misafirperverliğini, sofrası geleneğini gösterdiği yönündeki düşünceleri doğrular niteliktedir.

Alan verileri genel olarak değerlendirildiğinde дастарhan üzerinde yemek yeme pratiğinin başından sonuna kadar aralıklarla dua edilen ritüelistik bir özellik gösterdiği, etrafında bireylerin statülerine göre oturdukları ve aynı zamanda misafirperverliğin bir göstergesi olduğu söylenebilir. Özbekler kapılarını çalanları *tanrı misafiri* olarak görürler ve ilk işleri misafirin önüne hemen дастарhan sererek ikramda bulunmak olmaktadır. Sarıcı da (2022:1866) Özbeklerin yoğun olarak yaşadığı Fargana bölgesinden gelen seyyahların anlatılarında *desturhan* olarak ifade edilen дастарhanın misafirperverliğin bir göstergesi olduğunu ve misafir gelince ev sahibi tarafından benzer şekilde hemen misafirin önüne serildiğini

belirtmiştir. Toplumun ileri gelenleri, mamalar ve diğer kadınlar sofranın onlar için ayrılmış kapının karşısına denk gelen ve *töri* denilen (sofranın orta yeri) yerde otururlar. İçeriye kendileriyle aynı statüde biri girdiğinde topluca ayağa kalkar ve selam verirler. Gelen genç biriye sadece gençler ayağa kalkar ve oturduktan sonra eller göğse götürülerek *Selamünaleyküm* denir. *Biz geldik, bela gelmesin. Bismillahirrahmanirrahim* denir. Yemek yemeden önce *dastarhan duası* yapılır. Bu dua *Yediğimiz, içtiğimiz sevabı atalarımızın ruhuna deysin. Bereketli olsun soframız. Âmin* şeklindedir. Büyükler yemeğe başlamadan gençler ve çocukların yemeye el uzatması hoş karşılanmaz. Sofra kuralları küçük yaşta çocuklara öğretilir. Yemek yedikten sonra da sofranın başında *hadi dua okuyalım* diyerek eller açılır ve dua okunur. Ritüellerde, bayramlarda, bir araya gelindiğinde yemek öncesi ve sonrasında dua okuma geleneği oldukça belirgindir. Kazak ve Türkmenlerin *şeref kösesi*, Batı Türkistan’da ise *başköşe* ya da *tör* denilen yerde oturan aile büyüklerin ve hanların önüne dastarhan sofrası serildiği belirtilmiştir (Memiş, 2023: 77). Çetin (2021:221), benzer şekilde Kazak Türklerinin de dastarhanda verilen yemeğin başındaki kişilerin statülerine, yaşına, soy ve aile içindeki durumlarına göre değiştiğini belirtmiştir.

Değerlendirme

Literatür çalışması sırasında dastarhanın, Anadolu’da dokunan dasdar ve cecim ile tezgâh yapısı, dokuma biçimi bakımından bazı benzerlikler gösterdiği izlenimine varılmıştır. Amacımız, söz konusu benzerliklere dikkat çekerek, dokuma alanında uzman araştırmacıların yapacakları çalışmalara katkı sunmaktır.

Konuya ilişkin alan araştırmasına dayalı verileri içeren literatür incelendiğinde Özbeklerin dokuduğu dastarhanın, Ordu’da dasdar, Samsun’da ise cecim dokuma türleriyle dokuma tekniği, tezgah ve araç gereçler bakımından benzerlik gösterdiği yönünde bir izlenim oluşmuştur. Dokuma sınıflandırmasına bakıldığında dastarhanın, “dasdar ve cecime” benzer şekilde dokuma türü bakımından havsız, düz dokuma yaygı türüne girdiği söylenebilir (Hidayetoğlu, 2007: 67). Cecime yönelik bilgiler edinmek amacıyla Samsun’un Ayvacık Belediyesine bağlı Çarşıköy Mahallesi’nde yaşayan cecim dokuma ustası Ayşe Sencar ile çevrimiçi görüşülmüştür. Görüşmeyle yapılan mülakatta *iplerin çözümünü yapmak* (iplerin dokuma için hazır hale getirilmesi) işlemi için gerekli olan düzeneğin ve dokuma tezgâhının dış mekânda kurulması (sokak ya da evin bahçesi vb.) gerektiği ve bu nedeniyle dokumanın bahar ve yaz aylarında yapıldığı belirtilmiştir. Görüşmemizin kış mevsimine tesadüf etmesi (Aralık) ve kurulu tezgâhın olmaması nedeniyle Samsun’da planlanan alan araştırması ertelenmiştir. Bu nedenle Ayşe Sencar ile konunun ana çerçevesini öğrenmek amacıyla çevrimiçi görüşme yapılmıştır. Derinlemesine mülakat tekniğiyle elde ettiğimiz veriler, Sencar’ın kendi arşivinde yer alan fotoğrafların ve cecimin bizatihi kendi anlatımıyla kayıt altına alındığı iki belgesel film analiz edilmiştir (URL-2 ve URL 4). Sonuç olarak dastarhan ile cecimin dokuma

teknîği, kullanılan araç gereçler, tezgâh biçimi bakımından aralarında bazı benzerliklerin olduğu izlenimine varılmıştır.

Cecim Çözme (Dokuma)

Bu başlık altında yer alan bilgiler cecim dokuma ustası Ayşe Sencar ile 18.12.2023 tarihinde yapılan çevrimiçi görüşmelerden elde edilen verilere dayanmaktadır.

Yan yana getirilerek dikilmiş, farklı renkteki dar dokumalara cecim denmektedir (Hidayetoğlu, 2017:342). “Cicim, bez ayağı dokumalar üzerine renkli iplerle yapılan ya da culfalık-kondu yöreme gibi tezgâhlarda, farklı tekniklerle dar ve uzun dokunan, kesilen renkli kilim parçalarının yan yana getirilerek dikilmesiyle meydana getirilen, sergi, perde, yük örtüsü vb. amaçlarla kullanılan, havsız (tüysüz) bir dokuma çeşididir” (Deniz, 1994:68). Cecim, Azerbaycan’da da sık kullanılmaktadır. Desenleri, farklı renklerde boyuna şeritlerden oluşur. Ensiz ve uzun parçalar halinde üretilen bu dokumalar çözgü yüzlüdür... Cecimler, yatay yer tezgâhında dokunmaktadır ve eni 25-30 cm, uzunluğu ise 15 m civarında olabilmektedir. Hazırlanacak ürünün ebadına bağlı olarak bu dokumadan gereken uzunlukta parçalar kesilerek yanlarından birbirine dikilerek istenilen ürün elde edilir. Bu dokuma düz şeritli ve desenli şeritlerden oluşmaktadır (Paşayeva, 2012: 103-11’den akt. Acar ve Guliyeva, 2019: 1137-1138). Günümüz Türkçesinde cicim, cecim, çeçim, cacım, çalma, çelme gibi isimlerle de ifade edilmektedir” (Hidayetoğlu, 2017:69).

Samsun’un Ayvacık Belediyesine bağlı Çarşıköy Mahallesi’nde cecim dokumayı sürdüren Ayşe Sencar, atalarının Trabzon ve Gümüşhane’den Samsun’a göç ettiklerini, cecimin en az yüz yıl önce ataları tarafından dokunduğunu ve giyim ihtiyaçlarının dokumacılıkla karşılandığını belirtmiştir.

Görüşmeci, yaklaşık yüz yıl önce tarlada *kendir* adı verilen bir bitkinin yetiştirildiğini, olgunlaşınca toplandığı, kurutulduğu ve *mengenede* dövüldükten sonra ip haline getirildiği ve bu iplerden yatak iç kılıfı vb. örtüler dokunduğunu aktarmıştır. Günümüzde ise bu uygulamanın, yerini hazır sentetik ipe bıraktığını belirtmiştir.

Çok sayıda kadının dış mekânda iki ya da daha fazla kazık etrafında belirli sırayı takip eden renkli ipleri kazıkların etrafında gerdirerek dolandırma işlemi, cecimde olduğu gibi dastarhan ve dasdarda da uygulanmaktadır. Görüşmeci bu işleme Çarşıköy’de *çözgüsünü yapmak* dendiğini belirtmiştir. Ardından dokumak amacıyla yatay çevrilerek tezgâha yerleştirilen belirli renk ve sayıda kazığa bağlanan çözgü iplerinin hazırlanması aşamasına geçilmektedir. Görüşmecinin aktardığına göre *kücüleme* olarak ifade edilen bu işlemi, sadece tecrübeli kadınlar yapabilmektedir. *Kücüleme*, kazıkların etrafında sarılan her ipin birbirleriyle karışmadan üst üste gelmesini sağlamak amacıyla sistematik bir şekilde bağlanarak iplerin birbirine dolanmasına engel olmak amacıyla yapılır. *Kücü* denilen iki kat çözgü ipleri de dış mekânda demir kazığa

bağlanır, ardından bu ipler evin geniş bir alanında tavana asılarak kurulan tezgâha yerleştirilir (Bk. Fotoğraf 37). Dış mekânda kurulan dokuma tezgâhı ise *üççatal* adı verilen ağaç dallarının tepeden birbirlerine bağlanmasından oluşur. Bu tezgâh benzer şekilde üç ağaç dalının tepeden bağlanarak birleştirildiği Özbeklerin üçayak anlamına gelen *sipaya* tezgâhlarına isim ve yapı olarak benzerlik gösterir.

Fotoğraf 37: Evin girişine kurulmuş cimem tezgâh² (Fotoğraf Kaynak: Tarım TV)

Siyirgi
Seyrek
Kücü
Ağızlık
Kılıç

Güzel cimem dokurken çiçek denilen motifin iplerini diğer iplerden ayıran ahşap sopa

İpliklerin kazıkların etrafında gerilerek dolanmasından oluşan çözgü aşaması, tezgâhın kurulması, kullanılan araç ve gereçler, dokuma işlemi ve sonrası dastarhan ve cecim ile benzer özellikler göstermektedir (Bk. Fotoğraf 38). Cecimde de dastarhanda olduğu gibi elde edilen dokuma istenilen ürüne göre kesilip birbirlerine dikilmesiyle hazırlanmaktadır.

Fotoğraf 38: Cecim dokuma da tezgâh ve dokuma biçimi bakımından dasdar ve dastarhan ile benzer özellikler göstermesi dikkat çekicidir (Fotoğraf Kaynak: URL-2)

Görüşmeci, cecimin en çok cenazenin altına ve üstüne sermek amacıyla kullanıldığını, eskiden *çul* denilen cecim dokuma örtüsünün köy meydanında yere serildiğini üzerinde topluca cenaze ya da bayram namazı kılındığını ve bu nedenle eskiden önemli bir kullanım amacı olduğunu belirtmiştir. Eskiden kızların çeyizinde mutlaka cecimin bulundurması gerektiğini de ifade etmiştir. Benzer şekilde kızların çeyizinde en az iki dastarhan bulundurma geleneği Özbeklerde de vardır. Görüşmeci, düz dokunan ve *cecim güzeli* denilen siyah dar şeritlerin üzerinde serpiştirilen

motifin, *çiçek* olarak adlandırıldığı belirtmiştir. Buna ek olarak *dizimin çiçeği* olarak ifade edilen dokuma türü olmak üzere çeşitli birçok cecim türlerinin de olduğunu, çözme işleminin dokumak istediğiniz (çözmek istediğiniz) ürüne göre değiştiğini belirtmiştir. Cecim (güzel cecim), ya da siyah beyaz iplikten dokunan *dişli* motifli *çul* görüşmecinin dokuduğu cecimlerden bazılarıdır (Bk. Fotoğraf 39-40-41).

Fotoğraf 39: Cecim (Ayşe Sencar Arşivi) **Fotoğraf 40-41:** Cecim Pazar çantası ve cecimin güzeli denilen çiçek motifi, *dizimin çiçeği* (Ayşe Sencar Arşivi)

Dasdar Dokuma

Dasdar dokumaya yönelik veriler, doküman analizinden elde edilen verilere dayanmaktadır. İnternet tabanlı görsel veri olarak değerlendirilebileceğimiz belgesellerden de faydalanılmıştır (URL-5). “Dasdar, havsız⁴ düz bir dokumadır. Dokuma şekli kilime benzer” (Deniz 1982: 31; Soysaldı, 1999:599). Farsça olan dastar ya da dasdar, günümüzde “tülbent, kilim” anlamını taşır. Dastar, Farsça destâr “sarık; mendil” sözünden gelir (Özşahin, 2011:1633’dan akt. Çürük, 2017:174). Dasdar dokuma, Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan Türk Cumhuriyetlerinde, Tuva, Altay, Uygurlar, Yugur Türkleri gibi akraba Türk topluluklarında da görülür (Deniz 2009: 30).

Karadeniz Bölgesi’nde yer sergisi olarak genellikle dasdar adı verilen yaygı kullanılır: 30-40 cm. enindeki dar ve uzun dokuma parçalarının yan yana getirilip, dikilmesi suretiyle elde edilen dokuma özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yaygın olarak kullanılmaktadır (Akpınarlı, 2018:139; Deniz, 1982: 31; Deniz, 2009:26). *Dasdara* Karadeniz Bölgesi’nde, özellikle Ordu, Giresun ve Çarşamba yörelerinde, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde, Niğde, Van, Bitlis, Kahraman Maraş, Gaziantep vb. şehirlerde Toroslar bölgesinde rastlanmaktadır. Aynı tür dokumanın Türkiye dışında ise Kerkük ve Musul çevresinde de dokunduğuna işaret edilmektedir (Deniz, 1982:33). Deniz’in ‘Karadeniz Bölgesi’nde ilginç bir dokuma çeşidi: “Dasdar” (1982) adlı çalışmasında söz konusu dokumaya

⁴ Havsız dokuma, “tüysüz” dokuma anlamında kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bk. (Hidayetoğlu, 2007: 65).

ilişkin Ordu'nun Akkuş İlçesinde Kozören Mahallesi'nde yürüttüğü alan araştırmasına dayalı detaylı bilgiler yer almaktadır.

Ordu'nun Akkuş İlçesi'ne bağlı Kozören Mahallesi'nin sakinlerinin etnik yapısı, Çepni Türkmenlerinden oluşmaktadır. Orta Asya'dan göç ederek Gümüşhane iline yerleşen köy halkının ataları, oradan da çeşitli kollara ayrılarak farklı şehirlere yerleşmişlerdir (Çakır 2014: 5). Çepniler, Oğuz Türklerinin 24 boyundan birisidir. 1071'de yapılan Malazgirt Savaşı'ndan sonra Çepni Türkmenlerinin ağırlıkta olduğu Dânişmendliler, Anadolu'nun kuzey bölgesine yerleşmişlerdir (Demir, 2012: 77). Bu yerleşim yeri yüksek ve dağlık bir araziye kurulmuş bir özellik gösterir. Canik dağlarının çevrelediği ve kış şartlarının çok ağır yaşandığı bu yerleşim yerinin çevre illerle bağlantısı çok azdır (Deniz, 2009: 26). Bu nedenle Kozören Mahallesi içe kapalı, izole bir özellik göstermesi nedeniyle geleneklerini günümüze kadar sürdürdükleri düşünülmektedir (Çakır, 2014: 5). Bu göçebe olan ve hayvancılıkla uğraşan Türkmenlerin bir kısmı, diğer Türkmen gruplarının birçoğu gibi, İslam inancına sahip genellikle Bektaşî özellik taşımaktadır (URL-3).

Deniz'in çalışmasında dasdara yönelik bilgiler incelendiğinde dasdarın, tezgâh yapısı ve dokuma biçimi bakımından dasterhanla bazı benzerlikler gösterdiği izlenimine varılmıştır. Her iki dokumada da "çözgü ipleri dış mekânda zemine eşit aralıklarla çakılan kazıklar etrafından dolaştırılarak çözgü çözülmekte ve tezgâha aktarılmaktadır" (Akpınarlı ve Aslan, 2017:19). Özbeklerde iplikleri sıkıştırmaya yarayan *kılıç*, Ordu'nun Akkuş köyünde de benzer şekilde *kılıç* olarak adlandırılırken, *çatma* denilen tezgâh, Özbeklerde *sipaya* ya da *örmek ağaç* olarak ifade edilmektedir. Az sayıdaki isim farklılıkları dışında dokumanın aşamalarının benzer olduğu söylenebilir. Deniz'in aşağıda yer alan dasdarın dokuma sürecine ilişkin detaylı anlatımı Özbekler'in dasterhan dokuma tekniğiyle benzerlik göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

Dasdar dokuma, *çatma* adı verilen, üçayak sistemine bağlı basit bir aletle yapılır. Önce dokunacak ipler hazırlanır. Düz bir arazi üzerinde, birbirinden 8-10 m. uzaklığa yerleştirilmiş karşılıklı iki ağaç kazık çakılır. Hazırlanan çözgü ipi, birbirine paralel gelecek şekilde, bu ağaç kazıkların gövdesine dolandırılarak sarılır (çözgü ipleri birbiri birbirlerinin üzerine geçmez, belli bir sıra izler). Kazıklardan birisine, yaklaşık bir metre mesafeden *gücü* ve *sürgü* ağacı çakılır. *Gücü ağacı* çözgü iplerinin ortasına yerleştirilir. *Sürgü ağacı* dışta kalır. *Çözgü ipleri*, karşılıklı çakılan kazıklara her dolanmasında, aynı iple sürgü ağacına bağlanıp, sürgü ağacına sarılır. Bu şekilde istenilen uzunluk elde edilinceye kadar iplik dolama işlemine devam edilir. Dokuma ipi hazırlanıp, bittikten sonra, çözgü ipliği dokunacak yönden kazıkla beraber sökülür. Yatay duruma getirilir. Gergin durumda tutulan

çözgü ipliği, takılı olduğu ağacın iki ucundan iki ayrı kazığa bağlanır. Bu aşamada, yerinden sökülen gücü ağacı, ipliğin üst yüzeyine çevrilir. *Gücü ağacı*, çatma ağacına bağlanıp asılır. Böylece, çözgü ipliğinin altta kalan yüzü havaya kalkmış olur. *Gücü ağacının* bir metre kadar gerisine *sürgü ağacı* takılır. *Sürgü ağacı*, çözgü iplerine bir alttan bir üstten geçirilir. Gücü ağacı ile sürgü arasında ipler, tarak dişi şeklinde birbiri içerisine girer. Sürgü ile gücü ağacı arasına 60-70 cm. boyunda, 3 cm. eninde *serak* denilen bir ağaç yerleştirilir. *Serak* ağacı iplerin birbirine dolanmasını önler. *Serak* dik tutulduğunda, gücü ile dokuyucu arasındaki ipler bir alta, bir üste geçer. Dokuyucu, elindeki, bir çubuğa sarılı yumak halindeki ipliği aradan geçirir. Her geçirmede, *kılıç* adı verilen, bir yüzü balta ağızlı ahşap aletle *argac*'ı sıkıştırır. Dokuma *gücü*'ye yaklaştıkça, gücü ağacını ve *sürgü*'yü geriye doğru iter (Deniz, 1982: 32-33).

Dastarhanla, dasdar arasında göze çarpan diğer bir benzerlik ise Firdevs Çakır'ın *Ordu İli Gököy İlçesi Kozören Köyü Kilim Dokumaları* (2014) konulu makalesinde yer alan *şal dokuma* ile ilişkilidir. Çakır (2014) çalışmasında, Kozören'de dasdar dokumaya aynı zamanda *şal dokuma* da denildiğinden bahsetmiştir. Benzer şekilde Özbekler de dastarhan dokumayı *şal örmek* olarak da adlandırır. Çakır'ın çalışmasında dikkat çeken diğer bir benzerlik ise tezgâh ve dokuma biçimi ile ilgilidir. Dokumanın eni ve boyu, kesilen parçaların birleştirilmesinden ürün elde edilmesi, ipliklerin renkleri ve dokuma tezgâhı karşılaştırıldığında aralarında benzerliklerin olduğu göze çarpmaktadır. Her iki uygulamada da dokumadan kesilen parçalar yan yana dikilmektedir. Aralarındaki en belirgin fark, Ordu'nun Kozören köyünde dokunan dasdarlar, Akkuş'ta olduğu gibi yapılacak ürüne göre (kilim, çanta, çuval, heybe vb.) şekillendirilirken, Özbekler dastarhanı sadece sofra örtüsü olarak kullanmaktadırlar. Bunun yanı sıra dokumada kullanılan bazı araç gereçlerin adlarında da benzerlikler olduğu söylenebilir. Örneğin dokunan iplerin sıkıştırılması için kullanılan kılıç, Akkuş'ta, Çarşıköy'de, Kozören'de ve Özbeklerde de aynı şekilde adlandırılmaktadır. Benzer şekilde Çarşıköyde *kücü*, "Kozören'de küzü ya da kücü" (Çakır, 2014: 13) Özbekler'de ise kizuv dur.

Dastarhan tezgâhına Özbekler *örme ağaç* ve *sipaya*, Akkuşlular *çatma ağaç*, Çarşıköylüler ise *cecim tezgâhı* ya da *üççatal* demektedir. Her üç dokuma da 'havsız düz dokumalardır' (Öztürk 2022:151). Özbeklerin dokumasında altta bulunan ipleri üsttekilerden ayıran *heydercip*, *cecim*'de *argaç* adını almaktadır. Bu iplerden benzer şekilde dastarhan ve *cecim*de çözgü ipliklerinin ön ve arka kısmında iki adet bulunmaktadır.

Dastarhan, dasdar ve *cecim* dokumalarının diğer bir ortak özelliği ise her üçünde de eskiden keçi ve koyunyününden eğirterek elde edilen ipliklerin kökboyasıyla boyanmasıdır. Ancak günümüzde hayvancılığın

azalması, yün ipliklerin pahalılığı ve kökboyama imkânlarının olmaması nedeniyle sentetik iplik kullandıkları görülmektedir. Özbekler yün olmasa da dokuma için daha elverişli olduğunu düşündükleri dokuma iplerini Afganistan'dan getirmektedir.

Çalışmada bahsi geçen dokumalarda benzerliklerin yanısıra bazı farklılıkların da olduğu göze çarpmıştır. Örneğin дастархан, diğerlerinden farklı olarak sadece sofranın örtüsü olarak kullanılırken дастар ve сечимin çul, heybe, çuval, halı olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında сечимin seccade ve ölümlerin üzerlerini örtmek için de kullanıldığı aktarılmıştır. Bu noktada eski dönemlerde сечим kullanımının daha derin anlamlar barındırıyor olması muhtemeldir. Bu nedenle дастар ve сечимin dokunduğu Samsun, Ordu, Trabzon, Gümüşhane, Amasya vb. birçok ilde Türklerin doğayla kurduğu ilişkiyi ve bu yönde geliştirdiği düşün biçimini, dokumanın arkasında yatan derin anlamları anlamamızı sağlayacak alan araştırmasına dayalı bütüncül araştırmaların sayısının artırılması önemlidir. Buna ek olarak dokumalar arsındaki bazı benzerliklere ilişkin izlenimlerimiz, dokuma konusunda uzman araştırmacıların yapacakları detaylı incelemelerle daha netlik kazanacaktır. Dokumalar arasında detaylı olarak yapılacak çalışmalar Türk kültür mirasının korunmasına ve kayıt altına alınmasına büyük ölçüde katkı sağlayacaktır.

Sonuç

Hatay'da yaşayan Özbekler 1982 yılında Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak gelmiş, Hatay'ın merkez ilçesi Antakya'nın Ovakent Mahallesi'ne yerleştirilmişlerdir. Bu göç yolculuğunda beraberlerinde günümüze kadar devam eden gelenek ve göreneklerini de getirmişlerdir. Bu geleneklerden bir de дастархан dokuma pratiğidir.

Görüşmelere genel olarak bakıldığında Özbeklerin Afganistan'da iç kapalı, görece etkileşimden uzak ve izole bir yaşam sürdürmeleri gelenek ve göreneklerini en eski haliyle koruyabilmelerine olanak tanıdığı söylenebilir. Özbek kadınların дастархан sofranın örtüsünü atalarından öğrendikleri şekilde geleneksel yöntemlerle dokumaya devam ettikleri anlaşılmıştır.

Özbeklerin дастархан dokumasına ilişkin bilgiler, alan araştırmasına dayalı, derinlemesine mülakat ve katılımcı gözlem tekniklerinden elde edilen verilere dayanmaktadır. Çalışmada дастархан dokuma geleneğinin sosyokültürel özellikleri anlaşılmaya çalışılmış ve dokumanın tüm aşamaları kayıt altına alınmıştır. Araştırma verileri değerlendirildiğinde дастарханın yemek sofrasının yanı sıra derin anlamlar içerdiği, çeyizde, dini ritüellerde, toylarda, merasimlerde, hediyeleşmede, misafir ağırlamada, sofranın kültüründe belirgin bir öneme sahip olduğu anlaşılmıştır. Buna ek olarak dokuma tekniği, kullanılan araç gereçler, tezgâhın pratikliği, dokumanın hafifliği ve işlevselliği vb. bakımından göçebe yaşamla uyumlu bir kültürel yapıyı işaret ettiği söylenebilir.

Dastarhan dokuma süreci; iplerin dokumaya hazır hale getirilmesi, tezgâhın kurulması, dokuma işlemi ve son olarak dokunan dastarhanın kesilerek sofraya örtüsüne dönüştürülmesi gibi birçok aşamadan oluştuğu söylenebilir. Görüşmeciler, değişen yaşam koşulları, dokumanın maliyetli ve zahmetli olması, tercih edilen ipliğin Afganistan'dan getirilmesi ve bu durumun maliyeti arttırması, gençlerin ilgi göstermemesi vb. nedenlerle dastarhan dokuyan kişilerin sayısının gittikçe azaldığını aktarmışlardır. Bu durum dastarhan dokumasının her aşamalarını kayıt altına alınmasını gerekli kılmış, çalışma, söz konusu dokumanın kuşaklar arasında aktarılmasına aracılık eden aktarıcılarının anlatılarıyla ve dokumanın toplumsal anlamını da kapsayacak şekilde bütüncül bir yaklaşımla elden geldiğince kayıt altına alınmasına çalışılmıştır. Böylelikle az da olsa Türk kültür mirasının korunmasına katkı sunmak amaçlanmıştır. Öte yandan dastarhanın gerek dokuma türü, gerekse teknik özellikleri bakımından Anadolu'da görülen dasdar ve cecim ile benzerlik gösterdiği kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, S. - Guliyeva, M. (2019). Azerbaycan'ın cecim, palaz, şedde dokumaları örneğinde güncel kumaş ve giysi tasarımı uygulamaları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(28), 1134-1150.
- Akın, G. (2023). *İnsanın biyokültürel yapısını şekillendiren çevresel etmenler (paleolitikten günümüze)*. Ankara: Alter.
- Akpınarlı, H. F. - Arslan, P. (2017). Dokumacılığın yerel kalkınma projeleri ile yaşatılması örneği üzümlü dastar dokumaları. *Ege ART IX. Uluslar Arası Türk Sanatı, Tarihi Ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, 17-22, İzmir.
- Akpınarlı, H. F. - Üner, İ. (2019). Geleneksel tekstillerin özellikleri ve çeşitleri. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 34, 133-145.
- Bayır, Y.N. (2019). XIX. yy'dan XX. yy'a kadar Türkistan coğrafyasında bayramlar ve kutlamalar, Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Batu, A. (2016). Kazak-Türk mutfak kültüründe (dastarhan) gastronomi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 29, 1-16.
- Çakır, F. (2014). Ordu ili Gököy ilçesi Kozören köyü kilim dokumaları. *Arış*, 10, 4-13.
- Çetin, H. (2018). Kazaklar Türklerinde çocuk ile ilgili gerçekleştirilen törenler ve çocuk terbiyesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 1088-1101.
- Çetin, H. (2021). Kazak Türklerinin törensel günlerdeki yemekleri ve bu bağlamda gerçekleştirilen ritüeller. *Milli Folklor*, 17(131), 219-229.
- Çürük, G.(2017). Yeşil Üzümlü beldesinde geleneksel dastar dokumacılığı. *Millî Folklor*, 115, 170-183.
- Demir, N. (2012). Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde Çepni Türkmenleri ile Güvence Abdal Ocağı'nın kuruluşu. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 63, 77-110.
- Demirci, H. (2019). Kazak ailesinde kültürel ve mitolojik kavramlar: Otağ, ocak, şanıraq, dastarhan. *Turkish Studies - Historical Analysis*, 14(4), 821-832.

- Deniz, B. (1982). Karadeniz bölgesinde ilginç bir dokuma çeşidi "Dasdar". *Sanat Tarihi Dergisi*, 1(1), 31-40.
- Deniz, B. (2009). Karadeniz bölgesi'nde gelenekli bir dokuma çeşidi: "Dasdar". *Akdeniz Sanat*, 2(3), 25-39.
- Deniz, B. (1994). Anadolu-Türk dokuma sanatında cicim. *Sanat Tarihi Dergisi*, 7(7), 59-73.
- Eraslan, A. (2018). Bir adak ritüeli olarak bibi müşkül. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 122-138.
- Eraslan, A. (2015). Antakya'da yaşayan Özbeklerde Nevruz bayramı ve Nevruz tatlısı: Sümelek. *Folklor/Edebiyat*, 21(84), 109-129.
- Eraslan, A. (2015). *Antakya'da yaşayan Özbeklerde kimlik ve aidiyet*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Genç, R. (1997). Kaşgarlı Mahmut'a göre XI. yüzyılda Türklerde dokuma ve yaygı işleri. *Arış*, 3, 8-17.
- Gönül, M. (1964). Dokumacılığın tarihçesi ve en eski dokuma aletleri. *Antropoloji*, 2, 80-99
- Hidayetoğlu, M. (2007). *Konya yöresi düz dokuma yaygıları (kilim, cicim, zili, sumak)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kandiyoti, D. (1998). Rural livelihoods and social networks in Uzbekistan: Perspectives from Andijan. *Central Asian Survey*, 17(4), 561-578.
- Karakostis, F. A. et al. (2021). Biomechanics of the human thumb and the evolution of dexterity. *Current Biology*. 31(6), 1317-1325.
- Kınacı, C. – Balcı, F. (2020). Geleneğin icadı ve yeniden canlandırılması tartışmaları ekseninde bir Kazak geleneği: Amal merekesi-körisüv küni (amal bayramı/görüşme günü). *Milli Folklor*, 16 (125), 46-59.
- Kınacı, C. (2017). Kazak avulundan kutlama salonlarına, popülerleşen bir Kazak geleneği: Tusavkeser toyu. *Milli Folklor*, 15(115), 141 - 156.
- Kösem, M. B. (2005). Yontmataş endüstrilerinin tanımlanmasında tip listesi çalışmalarının yeri ve önemi. *Anadolu*, 29, 29-38.
- Kurtbilal, N. (2019). 1944 sürgünü sonrası Özbek Türkçesinden Kırım Tatar Türkçesine geçen kelimeler üzerine bir inceleme. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 47, 195-227
- Memiş, G. (2023). Avrupalı seyyahların izlenimleriyle 19. yüzyılda Batı Türkistan'da 'Türk misafirperverliği'. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 64-83.
- Öztürk, E. (2014). *Türk asıllı Afgan mültecilerin 12 Eylül dönemi'nde iskân ve istihdamı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sarıcı Hocayev, H. (2022). 19. yüzyıl bir Rus entelektüel çiftin gözünden Fergana bölgesi yemek kültürü. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, (Dr. Mahmut Kırkpınar'a Armağan), 7, 1841-1883.
- Soysaldı, A. (1999). Türk kilimlerinde dokuma teknikleri ve boyama özellikler. *Erdem*, 10(30), 599-613.

Uzakova, L. – Abdullayeva, M. (2023). Linguistic-cultural study of lexical units related to the word “wedding” in Uzbek and English Language. *O‘zbekistonda Fanlararo Innovatsiyalar va Ilmiy Tadqiqotlar Jurnalı*, 19, 207-212.

Vámbery, A. (1865). *Arminius, travels in Central Asia*. New York: Harper & Brothers Publishers.

Yergaliyeva, A. (2011). *Destinasyon markalaşma sürecinde yerel mutfağın yeri (Uralsk bölgesindeki restoranlar üzerine bir araştırma)*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Elektronik Kaynaklar

URL-1:Türkçe Etimoloji Sözlüğü.

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/sehpa> (ErişimTarihi: 28.05.2024)

URL-2: Tarım TV, Unutulmaya yüz tutmuş zanaat: Cecim dokuma,

<https://www.youtube.com/watch?v=z92xub1nSjc> (Erişim: 27.12.2023)

URL-3: Akkuş Belediyesi, Tarihçe. <https://www.akkus.bel.tr/sayfa/tarihce>, (Erişim: 27.12.2023).

URL-4: Yoldan çık- Ayvacık,

<https://www.youtube.com/watch?v=tfK79KsGXNU> (Erişim: 27.12.2023)

URL-5: Dırmaç, Dasdar belgeseli,

<https://www.youtube.com/watch?v=MFGLgP7W9mI> (Erişim: 22.05.2024)

Extended Summary

Throughout history, hummanity has developed numerous adaptation strategies, making significant strides in adapting to the climatic and geographical conditions they inhabited. These developments initially ensured the survival of the species and later played a substantial role in fulfilling secondary needs. For example, weaving is a practice that was invented in ancient times. Archaeological findings have revealed that weaving has been practiced since the earliest ages. These findings suggest that weaving likely first developed in regions where agriculture and animal husbandry were widespread and then spread to other parts of the World. In the Central Asian Turkic culture, which is primarily based on animal husbandry, weaving has been observed as a deep-rooted tradition. Traces of this longstanding tradition can still be seen in various regions of Turkey today.

This study aims to describe the weaving of “dastarhan” and its stages, along with its social significance, as practiced by Uzbek Turks who migrated from Afghanistan to Pakistan in 1982 and later resettled as settled immigrants in the Ovakent neighborhood of Hatay, Turkey. In other words, my aim is to better understand the weaving stages and socio-cultural elements of dastarhan, which is frequently used in many areas such as the floor table, gift exchange, wrapping the bread (nan) considered sacred, rituals, etc. among Uzbek Turks who came to Turkey as settled immigrants from Afghanistan live in the Ovakent neighborhood of Antakya.

A review of the literature revealed no comprehensive studies on this particular type of weaving. For this reason, another aim of mine is to contribute to the preservation of the dastarhan, which is an example of Turkish hand weaving art and which is thought to have survived unaltered to this day, by documenting it. This study holds the distinction of being the first to include detailed ethnographic photographs obtained through field research. These photographs, which serve as ethnographic

data, are significant in that they provide a detailed view of each stage of weaving process and reveal the social meaning behind the craft. Additionally, another element that makes this study important is the impression that this weaving bears similarities to “dasdar” and “cecim” woven in Anatolia. In addition, the evaluation part of the study aims to contribute to the in-depth examination of the subject by experts by highlighting some similarities such as floor looms, tools and equipment, patterns and colors of weavings, etc. used in dastarhan, dasdar and cecim woven in Anatolia. In this way, the study seeks to make a small contribution to the preservation and documentation of the Turkish culture heritage.

Literature review reveals that there is no detailed information about the dasterhan, and in the studies, it is generally briefly mentioned as a dining cloth, tablecloth, or to describe culinary culture, such as Uzbek cuisine. While the data on dastarhan weaving is based on my field research, the data on dasdar and cecim included in the evaluation section is derived from fieldwork-based literature and visual documentation allowed by the methodology of visual anthropology. This includes ethnographic data that heavily features the narratives of weavers themselves found in documentaries and personal photo archives of these individuals.

The practice of dastarhan weaving, in which the threads were prepared in the devices set up on the streets of Ovakent in May and June 2012, attracted my attention during the field research conducted in the Ovakent neighborhood of Antakya between September 2011 and July 2012. According to our observations, it was determined that this type of weaving was on its started to disappear due to changing living conditions. For this reason, a total of four dastarhan weaving practices were observed and data were collected through in-depth interviews with 15 Uzbek women.

The general evaluation of the research findings indicates that the dastarhan weaving practice, which has been practiced for centuries by Uzbek Turks who have lived in a closed and homogenous community in the Turkish region of Afghanistan, is still practiced using traditional methods also in Turkey. In addition, it has been understood that the dastarhan, which consists of many stages in terms of weaving technique, is an important part of Uzbek cosmology and has a prominent place in women's world, daily life practices such as gift giving, religious rituals, etc. Another result of the research is that similarities have been identified between the dasterhan and the dasdar and cecim woven in Anatolia, particularly in terms of the ground looms, tools and equipment used, as well as the patterns and colors of the weavings.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Bu çalışmanın verileri, 2020 yılından önce toplandığı için geçmişe dönük etik kurul belgesi alınmamıştır. Ancak araştırma etiğine uyulmuştur. / Since the data of this study were collected before 2020, no retrospective ethics committee certificate was obtained. However, research ethics were complied with.

Destek ve Teşekkür / Support and Acknowledgment: Makalenin verilerinin toplandığı süreçte evlerini, sofralarını ve kalplerini açan Özbek kadınlarına minnettarım. Onların desteği olmasaydı bu makale yazılamazdı. Ayrıca sorularımı içtenlikle cevaplayarak cecim dokumasını tüm yönleriyle anlamamı sağlayan ve benimle kişisel fotoğraf arşivini paylaşan cecim dokuma ustası Ayşe Sencar'a ne kadar teşekkür etsem azdır. / I am grateful to the Uzbek women who opened their homes, tables and hearts during the process of collecting the data for this article. Without their support, this article could not have been written. I would also like to thank Ayşe Sencar, the master of cecim weaving, who answered my questions sincerely and helped me understand all aspects of cecim weaving and shared her personal photo archive with me.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.

Yazarın Notu/Yazarın Notu: Bu makale 9-11 Temmuz 2018 tarihinde Makedonya-Üsküp'te düzenlenen 3. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi-İnsan ve Toplum Bilimleri konferansında sözlü sunulan ve özet bildiri kitabında yayınlanan “Bir Sofradan Daha Fazlası: Hanların İçinde En Büyük Han Dasterhan” adlı bildiriden üretilmiştir. / This article was orally presented at the 3rd International Scientific Research Congress-Human and Social Sciences conference held in Skopje, Macedonia on July 9-11, 2018 and published in the summary proceedings book “More Than a Table: Dasterhan, the Greatest Khan Among the Khans”.